

УДК 371.311.1:377.1

Марина Пальчук

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ

Згідно з оцінкою науковців і практиків, ХХІ ст. буде ерою знань, інформації та комунікації. Глобалізація і революція в інформаційній та комунікаційній технологіях, постіндустріальний характер виробництва зумовили необхідність у новій концептуальній моделі розвитку суспільства, зосередженій саме на людині. У розвитку українського соціуму значно змінюється місце освіти як цінності, яка включає знання, інформацію, інновації, технології, культуру. Гуманістичний характер освіти актуальний для формування ціннісних світоглядних засад.

Проблема гуманізації підготовки працівника і громадянина, всебічного **розвитку особистості**, підготовки до участі в культурі, у життєдіяльності суспільства відноситься до ряду положень, які є важливими не лише для країн-членів ЄС, а й для нашої держави, котра стала на шлях європейської інтеграції (Н. Г. Ничкало) [б, с. 13].

Проблема особистісно орієнтованої освіти в педагогічній науці є достатньо складною та багатоаспектною і потребує глибокого вивчення з урахуванням розв'язання завдань розвитку особистості, потреб, інтересів суспільства й держави. При цьому під "проблемою" будемо розуміти "складне питання, яке потребує вивчення для розв'язання" [16, с.469].

Слід зазначити, що ідеї особистісно орієнтованого навчання притаманні поглядам відомих педагогів минулого: Дж. Дьюї, Ж.-Ж. Руссо, Г. Песталотці, Г. Торей, М. Монтесорі, К. Д. Ушинського та ін. При всій відмінності концептуальних поглядів їх об'єднує прагнення виховати вільну особистість, зробити саме учня центром усього педагогічного процесу [5, с. 488].

На сучасному етапі розвитку освіти до складу педагогічних технологій науковці включають **особистісно орієнтовані педагогічні технології**, підкреслюючи при цьому їх значення для системи професійно-технічної освіти. В. Г. Кремень серед пріоритетних напрямів дослідження педагогічних і психологічних проблем розвитку національної системи освіти визначає "формування змісту освіти на основі **особистісно орієнтованих технологій навчання**" [4, с. 3]. "**Особистісно-розвивальні педагогічні технології** можуть ефективно використовуватися за умови, що викладач, виконуючи свої професійні обов'язки, народжується сам та існує своїми неповторними творчи-

ми здобутками" (І. А. Зязюн) [2, с. 9]. "Центром *особистісно орієнтованої технології навчання* є особистість учня, його самобутність і самоцінність. У процесі його спочатку розкривається суб'єктивний досвід кожного, а потім узгоджується зі змістом освіти" (М. М. Фіцула) [17, с. 173].

Зауважимо, що термін "*технологія*" широко використовується в науковій літературі та визначається як "сукупність знань про способи і засоби проведення яких-небудь процесів, а також самі ці процеси, за яких відбуваються якісні зміни будь-якого об'єкта" [1, с. 16].

Поняття "*педагогічна технологія*" трактується як: системний метод створення, застосування процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії з метою оптимізації форм освіти" (ЮНЕСКО) [17, с. 76]; набір технологічних процедур, які забезпечують професійну діяльність педагога і гарантованість кінцевого запланованого результату" (Е. Ф. Зеєр) [1, с. 292].

Особистісно орієнтоване навчання вже за своєю назвою передбачає спрямованість на особистість того, хто навчається, на його інтелектуальний і духовний розвиток як цілісної особистості (а не окремих її якостей), а тому, природно, воно має базуватися на принципах гуманістичної педагогіки і психології (С. О. Сисоєва) [5, с. 452]. "Метою *особистісно орієнтованих педагогічних технологій* є формування активної, творчої особистості майбутнього фахівця, здатного самостійно будувати і коригувати свою навчально-пізнавальну діяльність" (В. О. Радкевич) [13, с. 11]. "*Технологія особистісно орієнтованого навчання* заснована на особистісно орієнтованому підході" (І. С. Якиманська) [9, с. 227].

Основа розуміння *педагогічної технології особистісно орієнтованої освіти* спирається на закони (закономірності) педагогіки (В. І. Загвязинський), діяльнісний підхід (Л. С. Виготський) і теорію навчальної діяльності (В. В. Давидов) [19, с. 37]. Наведемо трактування законів, на яких базується ця педагогічна технологія: 1) *цілісність і єдність трьох компонентів освітнього процесу: навчання, розвитку та виховання*, ця закономірність передбачає тісний взаємозв'язок основних компонентів педагогічного процесу, а також відповідних їм результатів; 2) *засобом, який безпосередньо забезпечує освітній результат, є діяльність тих, хто навчається*.

Перехідний період системи професійної освіти, модернізація всіх її рівнів потребує перегляду методологічних, організаційних, психолого-педагогічних основ сучасного навчального процесу професійної школи, впровадження ефективних *педагогічних технологій*.

Системоутворюючим фактором нової парадигми професійної освіти є самовизначення особистості учнів і студентів. Іншими словами,

проголошена принципово нова мета освіти - розвиток особистості на всіх її рівнях. Визнається пріоритет особистості перед колективом.

Принципово важливим для реалізації особистісно орієнтованої освіти є розуміння того, що педагогічні впливи, спрямовані на формування особистості, викликають протидію з боку тих, хто навчається. Особистісно орієнтована освіта не займається формуванням особистості із заданими властивостями, а створює умови для повноцінного вияву і відповідного розвитку особистісних функцій суб'єктів освітнього процесу [12, с. 375].

Поняття "особистісно орієнтована професійна освіта" в "Енциклопедії професійної освіти" трактується як "альтернатива традиційній когнітивно орієнтованій, особливий тип освіти, заснованої на організації взаємодії учнів і педагогів, при якій створені оптимальні умови для розвитку в суб'єктів навчання здатності до самоосвіти, самовизначення, самостійності та самореалізації себе. Ядром цієї системи освіти проголошується особистість тих, хто навчається" [18, с. 553].

З метою більш глибокого розгляду парадигми особистісно орієнтованої професійної освіти звернемося до "Професійної педагогіки" за редакцією академіка С. Я. Батишева, яка визначає **основні теоретичні положення** особистісно орієнтованого навчання у професійній освіті: розвиток особистості того, хто навчається, розглядається як головна ціль, яка змінює місце суб'єкта навчання на всіх етапах професійно-освітнього процесу (учень сам творить навчання і самого себе, при цьому стирається грань між результатами навчання і виховання); орієнтація на індивідуальну траєкторію розвитку особистості того, хто навчається, приводить до змін співвідношення нормативних вимог до результатів освіти, виражених у державних стандартах освіти, і вимог до самовизначення, самоосвіти, самостійності в навчально-професійних видах праці, посилюється особистісний компонент освіти (тому зростає значення дотримання вимог стандартів); запорукою повноцінної організації професійно-освітнього процесу є творча індивідуальність педагога; нормою стають авторські педагогічні технології; навчання надає унікальну можливість організації кооперативної діяльності педагогів і учнів.

Крім того, С.Я. Батишев розкриває **соціально-психологічні умови створення моделі особистісно орієнтованого навчання у професійній освіті**: високий рівень кваліфікації та професіоналізм стали важливими факторами соціальної захищеності робітників; виникнення малих і середніх підприємств різних форм власності, а також індивідуальної трудової діяльності привели до змін структури і видів зайнятості населення; професійна освіта стала основою конкурентоспроможності робітника на ринку праці; динаміка сучасних виробничих технологій, нові види

професійної діяльності, зайнятості, ймовірність безробіття зумовили необхідність підготовки кадрів нового типу, здатних легко адаптуватися до змінюваного світу професій; інтеграція у світове економічне співтовариство виявила необхідність зближення якості й рівня професійної освіти України та економічно розвинутих країн [12, с. 373].

"Педагогіка професійної освіти" за редакцією В. О. Сластьоніна також наголошує, що для професійного розвитку особистості майбутнього спеціаліста необхідні такі умови: створення в закладах професійної освіти певного демократичного середовища; акцентування уваги на розвиток професійно важливих якостей особистості; залучення у навчальний процес не лише пам'яті й уваги, але й вищих здібностей розуміння, уявлення, мислення, проектування; актуалізація особистісного саморозвитку – виховання самостійності студентів; інтелектуалізація змісту професійної освіти - сприяння інтелектуально-творчій спрямованості особистості; гуманітаризація змісту професійної освіти - виявлення гуманітарного знання, яке відображає внутрішній світ особистості; фундаменталізація змісту освіти - орієнтація професійної освіти на радикальний розвиток інтелектуального потенціалу особистості.

Професійне становлення особистості ґрунтується на ідеях особистісно орієнтованої освіти (Є. В. Бондаревська, О. М. Новиков, Г. М. Романцев, В. В. Серіков, В.О. Сластьонін, Є.М. Шиянов та ін.). Професійну освіту розглядається як становлення особистісних особливостей (якостей) майбутнього професіонала в єдності із засвоєнням знань, умінь і навичок [11, с. 29-32].

М. М. Фіцула акцентує увагу на *головних завданнях* особистісно орієнтованої педагогічної технології: розвиток індивідуальних пізнавальних здібностей кожного учня; максимальний вияв, ініціювання, використання індивідуального (суб'єктивного) досвіду учня; допомога особистості у пізнанні себе, самовизначенні та самореалізації, уникнення формування попередньо заданих якостей; формування в особистості культури життєдіяльності, яка дає змогу продуктивно вибудовувати своє повсякденне життя, правильно визначати його лінію [17, с. 173].

Одним із найбільш *важливих положень парадигми особистісно орієнтованої освіти* є ставлення педагога до студента та його позиції в освітньому процесі. Суть цього ставлення визначив Ш. А. Амонашвілі, який обґрунтував *індивідуально-гуманний підхід* в освіті [9, с. 228].

Таким чином, виокремимо такі *головні принципи особистісно орієнтованого навчання* у професійній освіті: гуманізація професійної освіти професійне самовизначення, конструювання своєї професійної освіти,

проектування кар'єри, професійне "зростання"; внутрішня активність особистості, зумовлена потребою в реалізації свого досвіду і здібностей.

Академік С. Я. Батишев *основними принципами* особистісно орієнтованої професійної освіти визначає: пріоритет індивідуальності, самоцінності учня як активного носія суб'єктивного досвіду; той, хто навчається, не стає, а вже є суб'єктом пізнання; при конструюванні професійно-освітнього процесу враховується суб'єктивний досвід кожного учня; розвиток того, хто навчається, як особистості (його соціалізація) відбувається не лише шляхом оволодіння ним нормативною діяльністю, але й через постійне збагачення, перетворення суб'єктивного досвіду як важливого джерела власного розвитку [12, с. 375].

Для реалізації теоретичних положень і принципів особистісно орієнтованого навчання необхідне розуміння того, що суспільство інформаційних технологій чи, як його називають, постіндустріальне суспільство, на відміну від індустріального суспільства кінця ХІХ - середини ХХ століть, значно більшою мірою зацікавлене в тому, щоб його громадяни були здатні самостійно активно діяти, приймати рішення, гнучко адаптуватися до змінюваних умов життя.

Нещодавно вирішити всі ці питання не уявлялося можливим у силу відсутності реальних умов для їх виконання за традиційним підходом щодо освіти [7, с. 13].

У сучасних умовах можна виділити **критерії** ефективного функціонування особистісно орієнтованого підходу в професійній освіті: створення умов для розвитку всіх суб'єктів (учасників) професійно-освітнього процесу: учнів, майстрів, викладачів, управлінського персоналу; впровадження у професійно-освітній процес сучасних педагогічних і психологічних технологій розвитку особистості, створення ситуації успіху учнів; створення дійсних стимулів (зовнішніх спонукань) соціального професійного розвитку суб'єктів професійно-освітнього процесу, акцентування уваги на розвитку професійно важливих якостей особистості; забезпечення моніторингу професійного розвитку всіх суб'єктів освіти, тобто регулярна й оперативна діагностика, яка входить до системи зворотного зв'язку в процесі розвитку особистості; розвиток варіативної освіти, спрямованої на розширення можливостей професійного самовизначення та саморозвиток особистості учня; корекція соціального і професійного самовизначення особистості, а також професійно важливих характеристик майбутнього спеціаліста; організація навчально-просторового середовища, яке передбачає створення інтеграційних, багатофункціональних навчально-виробничих майстерень, лабораторій, бюро [12, с. 375].

Розрізняють три складові особистісно орієнтованого підходу: *перша складова* - основні поняття, що є головним показником педагогічних дій: індивідуальність, особистість, суб'єкт, педагогічна підтримка; *друга складова* - вихідні положення й основні правила побудови процесу навчання і виховання; *третьою компонентом* - *технологічна складова*, котра містить у собі найбільш адекватні даним принципам способи педагогічної діяльності [9, с. 228].

Таким чином, особистісно орієнтоване навчання засноване на особистісно орієнтованому підході, який визначається як методологічна спрямованість у педагогічній діяльності, що дозволяє за допомогою опори на систему взаємозалежних понять, ідей і способів дій забезпечувати і підтримувати процеси самовиявлення, саморозвитку і самореалізації особистості, розвитку індивідуальності.

Сьогодні також виникає необхідність розуміння суті **змісту особистісно орієнтованого підходу** до професійної освіти. Необхідний перехід до *формування варіативного змісту* освіти, оскільки це надасть тому, хто навчається, можливість вибору в одному професійному полі.

Багато відомих українських і російських учених вважають, що у межах як традиційної, так і особистісно орієнтованої парадигми професійної освіти акцентується увага на соціальному та індивідуально-особистісному смислах *змісту освіти*, оскільки в системі професійно-технічної освіти відбувається перехід від навчання предметно орієнтованого до навчання спрямованого на всебічний розвиток особистості [2; 4; 6; 8; 13]. Проблема формування особистості майбутнього професіонала - випускника закладі профтехосвіти - головна мета цілісного педагогічного процесу [3, с. 130].

І. А. Зязюн визначає одним із джерел цілепокладання особистість викладача, оскільки *зміст особистісно орієнтованої освіти*, що включає в себе особистісний досвід самого педагога, в іншій формі, як авторській, існувати не може [2, с. 10]. За останнє десятиріччя у світлі ідеї гуманізації освіти все більше утверджується особистісно орієнтований підхід до розуміння її сутності.

При проектуванні особистісно орієнтованої технології в різних системах професійного навчання відповідно до концепції особистісно орієнтованого навчання необхідно передбачити послідовне здійснення моніторингу професійного розвитку суб'єктів освітнього процесу з метою забезпечення інтеграції трьох основних компонентів особистісно орієнтованої професійної освіти: *освітньо-виховного процесу*, в ході якого відбувається *творчий діалог із викладачем*, який зумовлює *розвиток особистості* того, хто навчається, дає йому можливість розкритися не лише як об'єкту навчання, але й як суб'єкта, здатного до творчого самовдосконалення.

Таким чином, головний стратегічний напрям розвитку системи професійної освіти здійснюється шляхом розв'язання проблеми особистісно орієнтованої освіти - такої освіти, в якій особистість учня чи студента знаходиться в центрі уваги педагога, психолога; у якій діяльність навчання, пізнавальна діяльність, а не викладання, була б провідною у тандемі "вчитель - учень", щоб традиційна парадигма освіти "вчитель - підручник - учень" була зі всією рішучістю замінена на нову: "учень - підручник - вчитель" [7, с. 10].

Саме так побудована система освіти в передових країнах світу, вона відображає гуманістичний напрям у філософії, психології, педагогіці та може служити об'єктом для подальшого дослідження.

1. Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования: Учебное пособие. - 2-е изд., перераб. - М: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО "МОДЭК", 2003. - 480 с.
2. Зязун І. А. Особистісно-авторське відтворення вчителем досвіду педагогічної майстерності і його діагностика // Професійно-технічна освіта. - 2007. - № 1. - С. 9-11.
3. Інноваційні педагогічні технології навчання професії: Монографія / А. С. Нікуліна, Ю. Б. Максименко, Г. П. Матвеев, С. А. Заславська та ін. - Донецьк: Донецький інститут післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників, 2005. - 385 с
4. Кремень В. Г. Активна позиція учених-педагогів // Професійно-технічна освіта. - 2007. - № 1. - С. 3-6.
5. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз: Монографія / В. П. Андрущенко, І. А. Зязун, В. Г. Кремень, С. Д. Максименко, Н. Г. Ничкало, С. О. Сисоєва, Я. В. Цехмістер, О. В. Чалий / За ред. В. Г. Кременя. - К.: Наукова думка, 2003. - 853 с
6. Ничкало Н. Г. Науково-методичне забезпечення - ключова умова розвитку системи // Професійно-технічна освіта. - 2006. - № 2. - С. 12-13.
7. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: Учеб. пособие для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петров; Под ред. Е. С. Полат. - 2-е изд., стер. - М.: Издательский центр "Академия", 2005. - 272 с.
8. Операйло С. І. Зміст інтегративно-культурологічного освітнього простору // Шлях освіти. - 2006. - № 3. - С. 35-37.
9. Основні аспекти педагогіки профтехосвіти: Навчальний посібник / А. С. Нікуліна, В. М. Молчанов, Н. В. Верченко, Ю. І. Торба. - Донецьк: ДІПО ІПП, 2006. - 296 с
10. Пальчук М. І. Професійна орієнтація як фактор особистісно-орієнтованої освіти // Педагогическая жизнь Крыма. - 2006. - № 2. - С. 3-4.
11. Педагогика профессионального образования: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е. П. Белозерцев, А. Д. Гонеев, А. Г. Пашков и др.; Под ред. В. А. Сластенина. - 2-е изд., стер. - М.: Издательский центр "Академия", 2006. - 368 с.
12. Профессиональная педагогика: Учебник для студентов, обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям / Под общ. ред. акад. С. Я. Катъшева. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Ассоциация "Профессиональное образование", 1999. - 904 с.

13. Радкевич В. О. Інноваційні процеси у сучасній професійній школі // Професійно-технічна освіта. — 2005. - № 1. - С. 9-11.
14. Рибалка В. П. Психолого-педагогічні принципи і стадії розробки особистісно орієнтованої підготовки учнівської молоді в системі неперервної професійної освіти // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Науково-методичний журнал. Вип. 2. - К., 2001. - С 33-41.
15. Саух П. Ю. Екс плікативні зміни освітньої парадигми у контексті трансформацій науки // Шлях освіти. - 2007. - № 1. - С 2-7.
16. Словарь иностранных слов. - Ростов-на-Дону: Издательство "Феникс", 2001. - 800 с.
17. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник. — 2-ге вид., доп. - К.: Академвидав, 2006. - 560 с.
18. Энциклопедия профессионального образования: В 3 т. - Т. 1: А-Л / Под ред. С. Я. Батышева. - М.: АПО, 1998. - 568 с.
19. Юдин В. В. Концепция педагогической технологии (элементы теории) // Педагогические технологии. - 2007. - № 1. - С. 37-45.

Стаття надійшла до редакції 22.06.2007

М. Пальчук

Научно-теоретические основы личностно ориентированного обучения в профессиональном образовании

Рассматриваются теоретические аспекты личностно ориентированного обучения в профессиональной школе. Дается краткий анализ проблем и приоритетных направлений развития педагогических технологий на основе парадигмы личностно ориентированного обучения. Раскрываются основные теоретические положения, социально-педагогические условия, задачи, принципы, критерии, содержание личностно ориентированного подхода в системе профессионально-технического образования.

М. Palchuk

Scientific and Theoretical Principles of Personality-centered Education in Professional Training

The theoretical aspects of personality-centered education at a professional school are considered. A short analysis of the problems and priority directions of the development of pedagogical technologies based on the personality-centered education paradigm is made. Basic theoretical provisions, social and pedagogical conditions, tasks, principals, criteria, personality-centered education content in the system of professional and technical education are exposed.

Рецензент - доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник Л. Б. Лук'янова